

2. Сумарокова Л. М. Основы логики: Павч. посіб. — 2-ге вид., переробл. та допов. — О.: Юрид. л-ра., 2003.
3. Наташов А. Е., Стручков Н. А. Основы теории исправительно-трудового права. — М.: Юрид. лит., 1967.
4. Уголовный кодекс УССР. Официальный текст с изменениями на 1 июля 1950 г. и с приложением общесоюзных актов уголовного законодательства. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950.
5. Уголовное право. Общая часть / А. А. Герцензон, М. М. Исаев, А. А. Пионтковский, Б. С. Утевский; Науч. ред. В. Д. Мельшагин. — 4-е изд., перераб. — М.: Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948.
6. Советское уголовное право / Ред.: В. Д. Мельшагин, З. А. Вишнская. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950.
7. Советское уголовное право: Часть общая / Под ред. В. М. Чхиквадзе. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1952.
8. Багрий-Шахматов Л. В. Совершенствование системы наказаний в связи с изменениями в уголовном законодательстве // Теоретические и практические проблемы нового уголовного законодательства: Сб. науч. тр. / Всесоюз. ин-т по изуч. причин преступности и разработке мер предупреждения преступности. — М., 1985.
9. Стручков П. А. Исправительно-трудовое или уголовно-исполнительное право // Советское государство и право. — 1979. — № 1.
10. Журавлев М. П. О взаимосвязи уголовного и исправительно-трудового законодательства // Теоретические и практические проблемы нового уголовного законодательства: Сб. науч. тр. / Всесоюз. ин-т по изуч. причин преступности и разработке мер предупреждения преступности. — М., 1985.
11. Багрий-Шахматов Л. В. Система уголовных наказаний и исправительно-трудовое право: Учеб. пособие. — М.: Высш. шк. МВД СССР, 1969.
12. Багрий-Шахматов Л. В., Гуськов В. И. Теоретические проблемы классификации уголовных наказаний. — Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971.
13. Курс советского уголовного права / А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе. — М.: Наука, 1970. — Т. 3.
14. Мирзаджапов К. Вопросы советского уголовного права: досрочное освобождение от наказания. — Ташкент: Укитувчи, 1980.

УДК 343.9:343.352(477)

І. І. Сухоробрий

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

На даному етапі розвитку економіки та підприємництва в нашій державі існують усі передумови для України стати повноправним учасником міжнародних економічних відносин. Але однією з вимог, що ставиться перед нашою країною у цьому прагненні, є налагодження і дотримання на вітчизняному комерційному ринку правил ведення чесної конкуренції та створення умов для розвитку малого і середнього бізнесу. Основною перешкодою у цьому напрямку є зростаючі факти корупційних проявів, які все більше набирають організованого характеру.

В Україні стає вже традицією порушення закону підприємцями в процесі здійснення комерційної діяльності та отримання прибутків. У той же час ви-

сокий рівень корупції в нашій країні сприяє поширенню випадків, коли підприємці вдаються до вчинення корупційних діянь для успішного функціонування створеної ними юридичної особи. При такій складній криміногенній ситуації особливої актуальності набуває питання визнання на законодавчому рівні юридичної особи як суб'єкта злочину. Популярність ідеї кримінальної відповідальності юридичних осіб обумовлена, передусім, суспільною шкодою, що завдається їх корупційною діяльністю економіці, навколишньому середовищу, правам споживачів, працюючих громадян, суспільній безпеці, міжнародному правопорядку. І ця діяльність не обмежується лише діяннями керівників організацій — вона утілюється також у поведінці рядових працівників. Цивільно-правові санкції розглядаються в цьому випадку як недостатньо суворі, такими, що не відображають ступінь суспільної небезпеки вчиненого.

Науковий шлях вирішення проблеми протидії корупційним діянням був відображений у працях таких видатних вчених, як П. П. Андрушко, Л. В. Багрій-Шахматов, Е. Бенфілда, В. І. Борисов, Б. В. Волженкін, А. І. Долгова, Н. Гуторова, С. В. Ківалов, С. Лихова, С. В. Максимов, М. І. Мельник, В. Навроцький, Дж. Ная, Н. А. Орловська, В. О. Туляков. Проте той рівень, якого набули корупційні делікти, не тільки не дає змоги ефективно протидіяти корупційним правопорушенням, але породжує ще більше коло невирішених питань, серед яких і питання кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення корупційних злочинів.

Метою даного дослідження є визначення особливостей юридичної особи як можливого суб'єкта корупційних злочинів для їх врахування при запровадженні даного інституту юридичної відповідальності в українському кримінальному законодавстві.

У науці кримінального права притягнення до відповідальності юридичних осіб залишається дуже дискусійним питанням, відносно якого так і не вдалося зробити однозначних висновків. Це передусім пов'язано з тим, що у вітчизняній правовій доктрині юридичні особи дуже рідко є суб'єктами будь-якого виду юридичної відповідальності. Що ж стосується кримінальної відповідальності, то такі особи суб'єктами злочину, в тому числі корупційного, українським законодавством взагалі не визнаються.

Слід зазначити, що Україною так і не були виконані зобов'язання, передбачені ст. 26 Конвенції ООН проти корупції щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у корупційних злочинах [2, 40–41]. Відсутність у законодавстві такого суб'єкта відповідальності, як юридична особа, на думку С. А. Денисова, «робить корупційну діяльність вигідною для компаній, що готові жертвувати окремими людьми, які виконують корупційні дії, для отримання значних прибутків» [8, 53]. Великі компанії навіть створюють спеціальні відділи по зв'язках з органами влади, при посередництві яких підтримуються корупційні зв'язки з посадовими особами різного рівня. Але незважаючи на це, в науковому колі існують противники встановлення кримінальної відповідальності щодо юридичної особи. Як зауважив А. Павлинов, «викликає заперечення пропозиція про введення кримінальної відповідальності юридичних осіб,

яка не узгоджується з принципом особистої винної відповідальності, загально-новизнаним у доктрині кримінального права. Індивідуальна кримінальна відповідальність (найчастіше з усього високопоставленої посадової особи) в такому випадку перетвориться в колективну» [13, 64].

Також, як зазначає Н. А. Єгорова, «крім того, що конструкція юридичної особи несе в собі елементи фікції, кваліфікація злочину юридичної особи як скоєного посадовою особою (чи іншим службовцем) має ще одну нічим не виправдану фікцію — припущення, що юридична особа володіє ознаками службовця» [9, 25]. Тому навіть у разі введення в українському кримінальному законодавстві такого суб'єкта злочину, як юридична особа, напевне виникнуть проблеми з їх притягненням до кримінальної відповідальності за службові злочини, передбачені розділом XVII чинного Кримінального кодексу України (далі — КК України). Оскільки володіння ознаками посадової особи — прерогатива людської особистості. З цих же обставин учинений юридичною особою злочин не можна буде кваліфікувати і за пунктами статей КК України, посилюючих відповідальність за вчинення злочину особою «з використанням свого службового становища».

Відповідно до рекомендацій Конвенції про корупцію у контексті кримінального права юридичні особи повинні притягуватись до кримінальної відповідальності за дачу хабара, зловживання впливом та відмивання доходів, — вчинені на їхню користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі, а також за залучення такої фізичної особи до вищезазначених злочинів у ролі співучасника чи підбурювача [1, 9]. Взагалі не зовсім виправданим, на нашу думку, видається застосування кримінально-правових санкцій до юридичних осіб за один факт підкупу, який сам по собі, без відповідної поведінки особи, яку намагаються підкупити, не спричиняє не тільки ніякої шкоди, яку можливо чітко визначити, але й реальної загрози її завдання. Це особливо важливо з урахуванням того, що в зазначеній Конвенції рекомендовано вважати злочином навіть обіцянку вигоди. Саме тому доцільність криміналізації підкупу, вчиненого юридичною особою, викликає деякі сумніви. Така криміналізація може поставити під загрозу стабільність господарчої та іншої діяльності. І це також є одним із аргументів до того, що ототожнювати юридичну особу з хабародавцем навряд чи є правильним. Крім того, у зв'язку з тим, що здійснити підкуп у будь-якій формі спроможна зробити лише фізична особа, також некоректними, на нашу думку, видаються й положення ст. ст. 4, 5 проекту Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», де вказується на вчинення підкупу саме юридичною особою, а тому скоєння юридичною особою підкупу доречніше сформулювати як *«надання(...) благ... за вчинення дій або бездіяльність в інтересах юридичної особи, що передаються або надаються службовою або іншою уповноваженою фізичною особою, які діють від імені та в інтересах юридичної особи»* [5, 2–3].

Взагалі незвичайною є новація введення такого суб'єкта відповідальності у вітчизняне законодавство також у зв'язку з тим, що інститут кримінальної

відповідальності юридичних осіб є традиційним інститутом англо-американського загального права і дуже нерішуче впроваджується в канву європейського континентального кримінального права. Разом з тим, як вважає А. В. Наумов, «каменем спотикання на шляху введення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб є помилкове протиставлення класичного принципу континентального європейського кримінального права про особисту відповідальність винуватої особи і вказаного принципу англо-американського кримінального права» [12, 108]. Тому суперечності між традиційним класичним і новим інститутом кримінальної відповідальності є уявними. І правотворчий досвід тих європейських країн, які зуміли подолати його, такі як Франція в своєму Кримінальному кодексі 1992 р., переконливо доказує, що відповідальність юридичних осіб цілком може існувати з принципом особистої винної відповідальності та доповнювати його.

У Цивільному кодексі України (далі — ЦК України) юридична особа визначається через термін «організація», під якою у науці розуміють об'єднання, що спільно реалізують програму або мету та діють на основі певних правил та процедур [4, 76]. У такому разі, здається, можна було б взагалі відмовитися від ідеї введення в українське кримінальне законодавство такого суб'єкта злочину, як юридична особа, та здійснювати їх притягнення до кримінальної відповідальності у разі вчинення корупційного злочину як злочинну організацію. Але згідно з КК України метою діяльності такого злочинного об'єднання є вчинення злочинів з ретельною довготривалою підготовкою або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб [3, 95]. Що ж стосується юридичних осіб, то державна реєстрація є їх невід'ємною ознакою і вони набувають статусу юридичної особи лише з моменту їх державної реєстрації. Дані державної реєстрації включаються до єдиного державного реєстру, до якого вносяться відомості про організаційно-правову форму юридичної особи, її найменування, місцезнаходження, мету установи, а також інші відомості [4, 84–85]. Як зазначає О. В. Бринцев, «організаційно-правова форма юридичної особи — це встановлена нормами права конструкція, що визначає форму власності, на якій заснована особа, кількість учасників, характер їх прав на майно особи, участь у складі і в діяльності особи, майнову відповідальність, взаємини учасників між собою і порядок керування особою» [7, 86]. До речі, вибір організаційної форми здійснюється саме через механізм державної реєстрації конкретної юридичної особи. А тому ніяк не можуть бути зареєстровані юридичні особи, метою яких би було здійснення злочинної діяльності. Хіба що у разі створення фіктивних фірм. Виходячи з цього, на нашу думку, відмінність юридичної особи як суб'єкта корупційного злочину від злочинної групи чи організації полягає передусім у тому, що юридичні особи створюються для здійснення відповідної законної діяльності і вже в процесі отримання прибутків їх службовці можуть використовувати корупційні схеми.

Вимагає також особливого підходу вирішення питання про кримінальну відповідальність юридичної особи у зв'язку з участю її службовця у вчиненні корупційних злочинів в ролі співучасника або підбурювача, де і може бути

належним чином застосований інститут співучасті. Діяння фізичної особи (виконавця злочину) буде кваліфікуватися по відповідній статті Особливої частини КК України, а притягнення до відповідальності посадовця юридичної особи (підбурювача), крім цього, відбуватиметься ще й з посиланням на ч. 4 ст. 27 КК України. Але який злочин ставити у вину самій юридичній особі, в інтересах якої діяв її службовець (підбурювач), у тому випадку, якщо виконавець не має ніякого відношення до даної організації? Якщо виконавець злочину не є службовцем тієї ж юридичної особи, чи можна скоєне розцінювати як злочин, вчинений самою цією організацією? Все-таки треба враховувати той факт, що юридична особа — це специфічний суб'єкт правопорушення і її недопустимо повністю урівнювати з людською діяльністю. Якщо визнати, що вона може виконувати об'єктивну сторону ряду злочинів, бути їх виконавцем, вона все ж не спроможна бути організатором, підбурювачем або посібником. Організація злочину, керівництво його виконанням, вговори, підкуп, погрози, обіцянка — все це сутність вчинків, властивих тільки людині. Вважаємо, що запропонований в Конвенції про корупцію у контексті кримінального права підхід здатний вирішити дану складу ситуацію. Так згідно зі ст. 18 даної Конвенції юридична особа повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності за дії свого службовця (підбурювача) за умови, що він був залучений до вчинення корупційних злочинів нею та діяв в її інтересах. У випадку коли така фізична особа діяла в особистій якості, але в інтересах юридичної особи, то застосовується відповідне положення ч. 2 ст. 18 зазначеної Конвенції про відповідальність за неналежний нагляд з боку юридичної особи. У разі, коли службовець юридичної особи діяв за власним бажанням і в особистих корисних інтересах, кримінальна відповідальність юридичної особи повинна виключатись, а такого службовця треба притягувати до відповідальності як самостійного суб'єкта злочину.

У науковій літературі вказується на необхідність визнання юридичних осіб суб'єктами злочинів навіть по міжнародному кримінальному праву. Вчені, які обстоюють введення в законодавстві інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, підкреслюють, що шкода, яка завдається діяльністю юридичних осіб, значно перевищує шкоду, що може бути завдана окремою фізичною особою. Противники визнання юридичної особи як суб'єкта злочину передусім підкреслюють, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб не відповідає наріжним принципам кримінального права, тобто принципам особистої і винної відповідальності. Кримінальне право пов'язує відповідальність зі здатністю особи, яка вчинила злочин, усвідомлювати свої дії та керувати ними, якою володіють лише люди. Незважаючи на це, як вважає О. Г. Кибальник, «юридичні особи повинні бути визнанні офіційно та безумовно суб'єктом відповідальності по міжнародному кримінальному праву: таке визнання дозволить більш послідовно та ефективно реалізувати завдання міжнародного кримінального права як у міжнародній, так і в національній юрисдикції» [11, 40].

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що запровадження в українському законодавстві кримінальної відповідальності юридичних осіб

вкрай назріло і є безспірним фактом. Але складність цієї проблеми потребує чітких наукових розробок. Це пояснюється специфічними ознаками юридичної особи як суб'єкта злочину. Наприклад, у даному випадку як ніколи проявляється розмежування суб'єкта вчинення злочину та суб'єкта відповідальності, тому що, притягуючи до відповідальності юридичну особу, ми тим самим притягуємо не лише її, а у тому числі і її службовців, які не скоювали корупційного злочину, до відповідальності за дії конкретних фізичних осіб — її керівників. Найчастіше ж під діяльністю юридичної особи маскується протиправна поведінка окремих осіб, які вчиняють корупційні діяння, — представників юридичної особи, що намагаються шляхом перекладення відповідальності на юридичну особу уникнути покарання. До речі, як вважає О. Г. Кальман, «за злочини кримінальну відповідальність повинні нести конкретні фізичні службовці особи, винні у вчиненні злочину. В іншому випадку до кримінальної відповідальності будуть притягуватись рядові працівники, які ніяким чином не впливали на прийняття і реалізацію протизаконних рішень керівників юридичних осіб» [10, 65–66].

Також до юридичної особи недоцільно застосовувати традиційні покарання, проте юридична особа може бути піддана всім класичним майновим санкціям, а також забороні здійснювати певну діяльність чи її обмеженню, покарання може також стосуватись репутації юридичної особи [6, 309–311]. Крім цього, однією з особливостей юридичної особи як суб'єкта злочину є більш високий рівень гарантій відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних злочинів шкоди у порівнянні з індивідом через більш високу платоспроможність та прив'язку до відповідної території. Як підкреслює Г. Хайне, корпоративні санкції повинні мати не репресивну, знищуючу, а превентивну мету, залишати можливість виправити свою поведінку в майбутньому і привести свою діяльність у відповідність із законом [14, 460].

На сьогодні окремі автори роблять висновки про те, що наразі необхідно визначити у КК України підстави застосування до юридичної особи «інших кримінально-правових заходів», оскільки вони не вимагають встановлення в діях юридичної особи ознак вини, як вони визначені у КК для фізичних осіб, а достатньо лише факту вчинення протиправних дій, настання відповідних наслідків і причинного зв'язку між ними. Проте, вважаємо, що вина юридичної особи в корупційному злочині за своєю формою та змістом повинна бути рівнозначною вині відповідної посадової особи чи іншого її службовця. Інший підхід призведе до стирання відмінностей між формами вини. На думку Н. А. Єгорової, «спроба побудування особливої, яка буде різнитися від «людської», конструкції вини юридичної особи в скоєнні злочину може привести до об'єктивного ставлення» [9, 26]. Принцип винної відповідальності у кримінальному праві не повинен порушуватися, незалежно від зміни кола суб'єктів злочинів. Як зазначає В. Тихий, «у радянській літературі висвітлювалась думка, що підставою кримінальної відповідальності є не склад злочину, а вина, винуватість, особливі властивості злочинця. Ця позиція ігнорує те, що підстава кримінальної відповідальності за одні й ті самі юридично однакові діяння має

бути визначена у законі і бути єдиною в усіх випадках застосування даного закону» [15, 51]. Проте остаточне вирішення питання про доцільність кримінальної відповідальності залежить не тільки від складу злочину, а й від урахування інших певних обставин справи, які не входять до складу злочину, знаходяться за його межами. У той же час ці обставини не можуть зробити злочинне діяння незлочинним і, навпаки, незлочинне — злочинним.

Як вважає М. І. Хавронюк, навіть враховуючи досвід інших держав щодо регламентації кримінальної відповідальності юридичних осіб, в Україні, принаймні на даному етапі, за корупційні діяння слід встановити тільки адміністративну відповідальність юридичних осіб. Свою позицію вчений пояснює тим, що поняття «кримінальна відповідальність» у державах Західної Європи зазвичай є більш широким, ніж аналогічне поняття в Україні, і охоплює собою відповідальність як за злочини, так і за проступки, при цьому останні є аналогами передбачених законами України адміністративних правопорушень. А тому і види покарань, передбачені для юридичних осіб у законодавстві інших держав Європи, за винятком штрафів у значних розмірах, більше нагадують не кримінальні покарання, а передбачені чинним законодавством України адміністративні стягнення для юридичних осіб [14, 469–470].

Абсолютно погоджуючись з думкою М. І. Хавронюка, бажано зазначити, що передбачивши адміністративну відповідальність юридичних осіб за корупційні діяння спеціальним законом, законодавець дасть змогу виявити всі недоліки при застосуванні інституту відповідальності юридичних осіб на практиці. Щодо запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за корупційні злочини, то наукові розробки даної проблеми повинні бути продовжені. Вважаємо, що більш ґрунтовні дослідження, які виявляться дійсно ефективними, можна буде зробити при викриванні всіх вад даного суб'єкта відповідальності в інших галузях права, оскільки ті помилки, які можуть проявитися при недостатніх дослідженнях у науці кримінального права такого суб'єкта злочину, як юридичні особи, можуть принести більше шкоди, ніж користі у протидії корупційним злочинам у нашій державі.

Література

1. Законодавство України про боротьбу з корупцією / Ред. Д. П. Цапко. — Х., 2007. — 180 с. — (Сер. Правової лікбез).
2. Законодавство України про боротьбу з корупцією / Уклад. Ю. Б. Івапов. — 2-ге вид. — Х.: Одісей, 2006. — 320 с.
3. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 4-те вид., переробл. та допов. — К.: Юрид. думка, 2007. — 1184 с.
4. Цивільний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. С. О. Харитонова. — 3-те вид., переробл. і допов. — Х.: Одісей, 2006 — 1200 с.
5. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Проект Закону України: Внесений народними депутатами України Джигою М.В., Королем В.М. та іншими: прийнято за основу 12 грудня 2006 р. // gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511-30768.
6. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учеб. пособие / Под ред. И. Д. Козюкина. — М.: Омега-Л: Ип-т междунар. права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. — 576 с.

7. Бринцев О. В. Організаційно-правова форма юридичної особи: визначення поняття // Вісник Університету внутрішніх справ. — Х., 2000. — Вип. 12, ч. 1. — С. 84–86.
8. Деписов С. А. Антикоррупционные формы европейского права и проблемы их восприятия в России // Следователь. — 2006. — № 10. — С. 51–54.
9. Егорова П. А. Уголовная ответственность юридических лиц за коррупционные преступления // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 25–26.
10. Кальман О. Г. Кримінально-правова політика і проблеми протидії корупції в Україні // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжпар. наук. конф. / ДЮІ ЛДУВС МВС України. — 2006. — С. 61–67.
11. Кибальник А. Г. Ответственность в международном уголовном праве // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 39–41.
12. Организованная преступность и коррупция в России (1997–1999) / В. П. Кудрявцев, В. В. Лупесев, А. В. Наумов // Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом. — М., 2000.
13. Павлипов А. Круг субъектов должностных преступлений требует уточнения // Российская юстиция. — 2001. — № 9. — С. 63–64.
14. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. — К.: Юрисконсульт, 2006. — 1048 с.
15. Тихий В. Підстава кримінальної відповідальності за повим кримінальним кодексом України // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 3. — С. 50–52.

УДК 343.224.1

Н. М. Мирошниченко

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІКОВОЇ НЕЗРІЛОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Дослідивши наукову літературу й судову практику, а також статистичні дані, можна зробити висновок, що в останні десятиліття збільшилася кількість підліткової злочинності. Так у 2001 р. — 15 919 осіб; 2002 р. — 20 104; 2003 р. — 21 111 неповнолітніх осіб було засуджено [1, 28]. Також зростає кількість суспільно небезпечних діянь, які вчиняються дітьми, підлітками, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

Незважаючи на те, що проблема злочинності неповнолітніх з розумовою відсталістю була розглянута у наукових працях таких видатних учених у галузі кримінального права, кримінології та психології, як: В. Г. Павлов, В. М. Бурдін, Г. В. Назаренко, Р. І. Михеев, М. М. Коченов, О. Сапожнікова, Л. В. Борових, О. Д. Сітковська, Т. А. Власова, М. А. Калініна, М. С. Певзнер, та іншими дослідниками, слід зазначити, що на сучасному етапі ця проблема залишається недостатньо досліджуваною у вітчизняному кримінальному праві.

Метою дослідження є визначення правових наслідків встановлення у неповнолітніх осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, розумової відсталості, яка не пов'язана з психічними розладами.

Для визнання особи суб'єктом злочину потрібно встановити три обов'язкові ознаки: досягнення певного віку, осудність (або обмежену осудність), фізична